

HACI BAYRAM-I VELİ VE DÖNEMİNE UMUMİ BİR BAKIŞ

Doç. Dr. Tuncer BAYKARA
Hacettepe Üniversitesi

Anadolu'da bir dönemin bitip, yeni bir devrin başlaması için bir numûne şahsiyet söz konusu edilecek olursa, Hacı Bayram-ı Velî kadar bir başkası bulunamaz. Gerçi, doğum tarihi kesinlikle bilinmiyorsa da, tahmini olarak kabul edilebilecek 1360 civârı, Anadolu'da bir devrin bitişi gibi de kabul edilebilir.

Hacı Bayram-ı Velî'nin doğuşu, Ankara için de önemlidir. Muhtemelen, Ankara'daki Osmanlı hâkimiyeti ile aynı yıllarda doğmuştur. O'nun doğumundan sonraki gelişmeleri, ayrıca vereceğiz; Ancak, 1360 lar, Anadolu'da bir devrin bitişi demektir; Bu devri öncesiyle beraber görmek icâb eder.

Anadolu'da, XI. yüzyılda başlayıp, XII. yüzyılda güçlenen ve XIII. yüzyılda kemâle eren, Selçuklu devri vardır. Ancak, her kemâle eriş, aynı zamanda zevâlin, geriye gidişin de başlangıcı gibidir. 1243 de, Selçuklu varlığının, maddî ve manevî bakımdan güçlü görüldüğü bir sırada, Moğollara karşı yenilgi, bir yirmi sene kadar sonra, Hula-gu'nun Önyasya'ya gelişi ile, Selçuklu gücünün, İlhanlılar içinde yer almasıyla neticelendi. Aynı yıllar 1260'larda, Batı Anadolu'da yeni Türkmen güçleri de ortaya çıkmıştır. Böylece, bir yanda İlhanlılar, Önyasya'da bir büyük merkezî güç oluştururken, aynı sırada, gelecek yüzyılda, bu gücün yerini alacak Türkmen Beylikleri sahneye çıkmaktadır.

Bu yüzyıllarda, Anadolu sahası ile ilgili bir diğer siyâsi güç, Mısırdaki Memlükler

olup, Şam ve Halep yöresine hâkim idiler. Anadolu sahasına hakim güçler ile, bu yöre güçleri arasında çatışma ve çekişme ek-sik olmazdı.

Memlüklerin Anadolu'nun güney ve güney - doğusundaki hâkimiyetlerine karşı Selçukluların başlattıkları mücadeleyi, İlhanlılar devam ettirdi. İlhanlıların güçsüzleşmesiyle, Memlükler, hâkimiyetlerini daha kuzeye çıkararak; Malatya, Elbistan, Divriği taraflarını ele geçirmişlerdi.

XIV. yüzyıl başlarında, Anadolu'daki Türkmen Beylikleri, kendilerini Selçuklu hâkimiyetinden ayrı kabul etmekle birlikte, varlıklarını İlhanlı gücünü tanıyarak devam ettiriyorlardı. Türkiye Selçukluları, tarih sahnesinde belirsizleşince, güçlü görünen bir İlhanlı Devleti onun yerini aldı. Fakat, ülkenin büyük kısmında fiilî hâkimiyet, başka - başka küçük Beylerde idi.

XIV. yüzyılda, özellikle 1330 larda, İlhanlıların gücü gerilemekle, Anadolu'daki Beyler daha da belirginleşip, kendilerini göstermeye başlamışlardı. 1340 larda, Anadolu Beylikleri, hem İlhanlı gücüne karşı dikkatli, hem de varlıklarını devam ettirmek amacıyla idiler. Bu beylikler arasında, Karamanoğulları, Konya tahtına hâkim olduklarından kendilerini Türkiye Selçuklu Devleti'nin mirasçısı sayıyorlardı. Hamid, Germiyan, Candaroğulları, Menteşe ve Saruhan Beylikleri de sınırlı sahalara sığınmış idiler.

XIV. yüzyılın ilk yarısında, başlarındaki «Gazi» Beğler ile iki Beylik, Türkler arasında şöhretliydi. Özellikle Aydınoğulları'nda, denizlerde de başarılı seferleriyle ünlü Gazi Umur Beğ (veya Paşa) zikredilmelidir. Gazi Umur Beğ, 1330 ve 1340'larda Anadolu'da en güçlü ve şöhretli bir beğdi. Bir diğer «Gazi»ler Beğliği Osmanlılar ise, bu yıllarda ötekiler kadar şöhretli değildi. Ancak, Gazi Umur Beğ'in 1348'de şehid düşmesi ile, Aydınoğullarının «Gazâ»ları durdu; geride gazâları ile ünlü Osmanlılar kaldı.

1360'larda, İlhanlılar Devleti de belirsizleşti; O'nun geniş hâkimiyet alanında, bir yığın devletcik - beylik belirdi; hatta Anadolu'nun merkez ve doğusunda, son valileri Ertana Beğ de, merkezi idâreyi şahsında devam ettirmek istiyordu. Doğu Anadolu'da, iki Türkmen boyu, Ak ve Karakoyunlular şiddetli bir hakimiyet kavgasına başladılar; Daha güneyde, Bağdad dolaylarında Celayır Beyleri hakim idi.

Yukarda söze başlarken demiştik ki, Hacı Bayram-ı Velî, bir dönemin bitip yenisinin şekillenmesiyle aynı devirde yaşamıştı. Selçuklu ve İlhanlı birliğinin ardından, bir «Tevâif-i Mülûk» devri gelmişti; yeniden birlik, nasıl ve kimin eliyle sağlanacaktı; asil mesele ve beklenen bu idi.

Hacı Bayram-ı Velî döneminin en önemli vasfı, ülkedeki birliğin sağlanmasıdır. Bu birliğin, iktisadî ve sosyal alandaki temelleri, önceki birlik devrinden beri geldiği için sağlam idi. Ancak, var olan siyasî parçalanma nasıl giderilecekti?

Bu konuya girmeden önce bir noktayı belirtmek isterim.

XIV. yüzyılın gerçekleri ile günümüzün bazı kavramları farklıdır. Bunlardan ilki «Türk»dür. Biz, teorik olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin yerine geçtiği Osmanlıları Türk kabul etmekle beraber, Osmanlıların düşmanları sayılan ve kendilerine Anadolu birliği konusunda en şiddetli direniş gösteren devletler de en az Osmanlılar kadar Türk idiler. Bunlar arasında Karamanoğulları, Ertana Devleti'nin mirasçısı Kadı Burhaneddin'in devleti ile Kara ve Akkoyunlular bilinmektedir.

Hatta Memlûk devleti bile, kendisine Türk devleti demektedir. Bu bakımdan,

XIV. ve XV. yüzyıldaki olayları, sadece Türklük bakış açısı ile yorumlamak hatalı olur. Aynı şekilde hepsi de Müslüman olan bu küçük devletlerin mücadelelerinde dinî bir gâye arıyarak yorumlamak da hatalı olacaktır. Gerçi, bir kısım Türkmen devletlerinin Şii eğilimli oldukları biliniyorsa da, XIV. yüzyıl başlarında, hatta ortalarında Osmanlıların da öteki Türkmen devletlerinden pek farklı olmadıkları bilinmektedir.

Sadece Anadolu sahasındakiler için değil, XIV. yüzyılın sonları ile XV. yüzyıl başlarında Önasya'daki olayları etkileyen Temürlü devleti içinde de aynı şeyleri demek mümkündür. Temür de Türktü ve Müslümandı. Hatta Yıldırım Bayezid'in gazâlarını ve Avrupa'daki başarılarını sevinerek takip ediyordu. Ancak, onun sempatisi, olayların akışında etkili olmamıştır.

Kısaca şunu demek istiyoruz ki, XIV. yüzyılın olaylarını ve gelişmelerini izah ederken kullanacağımız «Türk», «Müslüman» gibi kavramlar hiç de günümüzdeki anlamları ve ehemmiyetleri gibi alınmamalıdır. O zaman ön planda kesinlikle İslâmiyet vardı; bir de «Türkçe»nin büyük önemi dikkati çeker. Hacı Bayram da zaten, güzel Türkçesi ile dönemini yansıtır. Bir anlamda Türkçeyle Türklük bir tutulabilir.

Bir diğer gerçeği de ifâde edelim, hemen bütün Beyler, ilme, sanata değer veren ve teşvik eden kişilerdi. Bunlar içinde, kendisi de bir şair olan, birçok önemli eser kaleme alan Kadı Burhaneddin'i özellikle zikretmeliyiz.

Bu durumu belirttikten sonra, şu üç esas noktayı belirtebiliriz :

1 — Ankara ve çevresi esas olmak üzere iktisadî durum,

2 — Osmanlıların Anadolu Birliğini sağlama çabaları,

3 — Temür'ün hareketi, Ankara felâketi sonundaki iç kavgâ,

Hacı Bayram-ı Velî olayları önceleri, yaş icabı takip edememiş ama, 1380'lerden sonra, O bunların, az veya çok yanında ve içinde bulunmuştur. Ancak, ilk olarak coğrafi mekânı, yâni Ankara'yı ele almak gerekir.

1. Ankara, devrinde belki daha ziyade Engürü diye söylenmekle birlikte, XI. yüzyılın sonlarında Türkler eline geçen bir şe-

hirdir. Ankara, Bizans döneminin tepe üzerindeki kalelerine en güzel bir örnektir. Kaleyi görenler, Bizanslılar'ın, İslâm akınlarına karşı, nasıl alelacele Roma çağı yapılarını yıkıp, surları tahkim ettiklerini anlayabilirler. Böyle tahkim edilen Ankara, Türkler eline geçtiğinde, bugünkü içkaleden ibaret gibidir.

Türkler Ankara'yı aldıktan sonra, kaledeki halkı dışarıya çıkarıp, içerde kendileri oturdular. Ancak onları tamamen savunmasız da bırakmayıp, bir dış surun esasını da kurmuş olmalıydılar. Kale içindeki kilise hemen câmîe çevrildi; daha sonra belki yıkıldı, geliştirildi ve bugünkü Alaeddin Camii oldu.

Ankara, Anadolu merkez kısımları için önemli bir merkezdir. Türkiye Selçuklularının merkezi Konya olmakla birlikte, Ankara'da da her zaman bir Selçuklu şehzadesi bulunmuştur. XII. yüzyılda önce Mes'ud'un kardeşlerinden, sonra da oğullarından birisi burada bulunmuştur. Yüzyılın son çeyreğinde, II. Kılıçarslan'ın oğullarından birisi, Muhyiddin Mes'ud burada «melik»dir. Bu durum, Ankara'da daha erken tarihlerde önemli bir kültür birikimine yol açmıştır. Bilindiği gibi, hükümdar veya melikler, bir yerdeki kültür hayatının en önemli teşvikçileri idiler.

Ankara, sadece kültür gelişmesiyle göze çarpmaz. Şehir, çevresi için de önemli bir iktisâdî merkezdir. Ankara'nın, çevresi için olan iktisâdî önemi sayesinde, şehirde önemli sayıda Türk esnaf ve tüccarı birikmiştir. Çünkü Ankara, batıda Bizans sahası ile kolaylıkla münasebet kurabilirdi. Ankara'daki bu önemli iktisâdî güç, şehirdeki esnaf teşkilatının da güçlü olmasına yol açmıştır. Anadolu'da esnaf teşkilatının en güçlü olduğu şehirlerden birisi Ankara'dır. Bu teşkilatta, XII. ve XIII. yüzyıl başlarındaki «iğdiş»lerin yerini, daha sonra «ahî»ler alacaktır.

Ankara'nın önemli bir şehir olması, çevresindeki ziraatçı köylerin gelişmesini sağlamıştır. Bu itibarla çevresi, şehir ile ayrı bir karakterde, fakat biri diğerini tamamlayan bir yapıdadırlar. Bu sebeptendir ki 1330 yıllarına ait Ankara kalesindeki vergi kitabesinde, şehrin vergisi «t a m g a» buna karşılık çevredeki köylerinki «y a

s a m a» olarak tesbit edilmiştir. Zaten Ankara'nın önemi de hem şehrin, hem çevresinin gelişmiş olmasıyla belirleniyor. Hacı Bayram, işte gelişmiş olan bu çevre köylerde doğacaktır.

II. Osmanlılar ve Ankara :

Osmanlılar, XIV. yüzyıl başlarında, sonraki büyük önemlerine bakılırsa, hiç de ehemmiyetli bir beylik gibi görünmezler. Öyle ki, XIV. yüzyılın ilk yarısındaki olaylardan da bahseden **Menâkıb'ul-Ârifin'de** kendilerinden hiç söz edilmez. İstanbul'a gidenler muhakkak ki Osmanlı topraklarından geçmişlerdi. Ancak onların bu ilk dönemdeki sessizlikleri, bir bakıma geleceklerini çok sağlam atmakta olmaları ile izah edilebilir.

Osmanlılar, XIV. yüzyılın başlarında ne kadar önemsiz gibiyse de, onların Anadolu'nun Orta ve Doğu kısımlarına gelişmelerinde Ankara önemli bir yer tutar. Osmanlılar Söğüt dolaylarına, Ankara yoluyla gelmiş olmalıydılar. Bu itibarla geliş yolları onların doğuya ilerlemelerini de işaret ediyor.

Hacı Bayram'ın doğduğu yıllarda Ankara, Osmanlılar'a geçmiş bulunuyordu. Osmanlılar'ın bir Uç Beyliği olarak hareketlerinde, ticaretin önemli bir yer tuttuğu, Ankara misâliyle daha iyi anlaşılıyor. Bu önemli iktisâdî merkezin Osmanlı idaresine geçmesi, Ankara için de önemli sonuçlara yol açacaktır. Ankara, Osmanlılar'ın Anadolu'daki Beğlerbeyliğine de merkezlik edecektir.

Anadolu'da Selçuklular'dan sonra ortaya çıkan durum, hayli acıdır. Türkiye Selçuklularının siyâsî birliği parçalanmış, aynı din, dil ve kültürdeki insanlar farklı siyâsî teşekküller idaresinde kalmışlardı. Bu farklı siyâsî teşekküller arasında da zaman zaman çok sert ve kanlı çatışmalar oluyordu. Bu kanlı çatışmalar pek çok kan dökülmesiyle sonuçlanıyor bu ise hemen herkesi üzüyordu. Bu dağınıklığın giderilmesi, ülkenin yeniden birliğe kavuşturulması icab ediyordu.

Anadolu'daki birliği sağlama çabasında üç büyük kuvvet mücadele ediyordu :

1. Karaman Oğulları : Konya tahtının mirasçısı olarak, birliğin kendi etraflarında olmasının kavgasını yapıyorlardı.

2. Ertana ve evlâdı ile halefi Kadı Burhaneddin. Bunlar İlhanlı Devleti'nin mirasçısı olarak, birliği sağlamak çabasında idiler.

3. Osmanlılar'ın hareketi, ötekiler gibi meşru sayılabilecek bir iddiaya dayanmıyordu. Onlar bir «Gaziler Beğliği» teşkil etmişlerdi. Gazâları, ahlâk ve faziletleri ile bu birliğin etraflarında sağlanmasının kavgasını yapmakta idiler. Ancak onların bu çabaları da öteki güçlerin sert ve amansız direnişi ile karşılaşılıyordu.

Hacı Bayram'ın çocukluğu, Osmanlılar'ın birlik sağlama çabaları yıllarına rastlar. Gazi Murad Beğ, özellikle Karamanoğulları ile çatışmıştır. Onun şehit düşmesi, Osmanlılar'a büyük manevî güç sağlar ve bu üstünlük, oğlu Yıldırım Bayezid tarafından ustaca kullanılır. Artık Yıldırım Bayezid, kendisini Anadolu birliğini sağlama vazifesiyle yüklenmiş sayar. Bunun için de birçok harekete girişip bunlarda başarı sağlamıştır. Beyliklerin toprakları gibi, Malatya tarafı da Memlûkler'den alındı. Ülke, şimdi az - çok birliğe kavuşmuş gibidir. Ankara-lılar bu hareketde, daha erken tarihlerde Osmanlılar'ın yanında olmaktan memnun gibidirler.

T e m ü r'ün hareketi ve Osmanlı iç - kavgası :

Yıldırım'ın Doğuya doğru hareketi, Batıya yönelen bir başka güç ile karşılaştı. Temür Beğ, Türk birliğinin kendi etrafında olmasının kavgasını yapmakta ve bunun için de Ortaasya ve Asya'nın batısını birleştirmektedir. İlhanlı Devleti'nin ardından ortaya çıkan devletçikleri yıkıp, topraklarını ülkesine katmıştır. Ancak Anadolu sahası ve özellikle onun doğusu, hem Yıldırım'ın hem de Temür'ün hak iddia ettikleri saha idi. Sonunda çatışma, kanlı Ankara Savaşı'na yol açtı. Ankara Savaşı ile (Ağustos 1402) Osmanlı gücü kırıldı; Anadolu'daki Beyler yeniden eski durumlarına kavuştular ve hepsinden önemlisi, Osmanlılar içinde kardeş kavgası başladı.

Yıldırım'ın oğulları arasındaki kavgaya, herhalde Hacı Bayram'ın en çok acı duyduğu bir olaydır. Süleyman, İsa, Mehmed ve Musa Çelebiler arasında, onların sahip oldukları şehir ve vilâyetler halkının mücadelesi, çok acı olaylarla doludur. Ankara, bu

mücadelede Mehmed Çelebi'yi tutmuştu. Bu yüzden de birçok felaketle karşılaştı. Ankara gibi öteki şehirler de bu iç mücadelede pekçok zararlar gördüler. Sonunda, Mehmed, İsa Çelebi'yi, Musa Çelebi'de Süleyman Çelebi'yi bertaraf etti. Bizans, daha sert olan Musa Çelebi'ye karşı Mehmed Çelebi'yi destekleyince, Mehmed Çelebi 1412'de bütün ülkede yeniden birliği sağladı. Ancak, Osmanlılar'ın Anadolu'daki birliği tam olarak sağlamaları Hacı Bayram'ın vefatından sonradır. Ama iyi ve doğru yolda bir hareket başlamıştı artık.

S o n u ç olarak, XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın başlarındaki en önemli olay, Anadolu birliğinin sağlanmasıdır. Selçuklu dönemindeki kültür birliğinin üzerindeki bu birlik için birçok küçük güç, kıyasıya mücadele etmiştir. Birliği sağlama çabası ülkenin harab olmasına yol açtı. Gösterilen bunca emek, Ankara Savaşı ile birden yok olmak tehlikesine maruz kaldı. Ancak halk ve hepsinden önemlisi o dönemin akli erenleri, artık ülkenin birliğe kavuşmasının zarûretine inanıyorlardı. Bu inanç, dil ve iman birliği ile zaten gerçekleşmiş gibiydi.

Ankara Savaşı ülke için bir felâketti. Ama sonucunda ortaya çıkan kardeş kavgası, bu felâketi daha da büyüttü. Ancak bu acılı durum, ülkedeki insanlara, birliğin önemini, kardeşliğin ve barışın çok güzel bir gerçek olduğunu açık olarak gösterdi. Yıldırım'ın oğulları arasındaki kavgaya, kaybolan bunca insan ve eser, insanlardaki birlik duygusunu daha da pekiştirdi.

Ülkedeki iktisadî duruma gelince, bu dönem Beylikler dönemindeki iktisadî dağınıklıktan, Osmanlı merkezî teşkilâtına geçiş dönemidir, Ankara yöresi, her zaman için önemli bir iktisadî merkezdir. Ankara'nın önemi, Osmanlılar'ın Anadolu'nun daha kenar bir yöresini merkez edinmeleri ile daha da arttı. Sadece, Osmanlılar Rumeli'de büyük topraklara sahip olduktan sonra, Ankara'nın durumu değişmeye başlayacak ve gerileyecektir.

Hacı Bayram, Anadolu'daki bir büyük dönemin tam ortasında yer alan bir şahsiyettir. Onun hayatı, merkezî Osmanlı gücüne, kültürüne ve iktisadî yapısına giden bir yolu gösterir.